

Historikerfejde

John Christensen og Henrik Stevnsborg

Fortid og Nutid oktober 1993, hefte 3, s. 235–242.

På baggrund af de seneste års debat i Danmark og navnlig i Sverige og England peger John Christensen og Henrik Stevnsborg på konsekvenserne for opfattelsen af historiefagets videnskabelighed, dersom man – med artiklens forfattere – accepterer en række nyere, franske filosofers kritik af det europæiske rationalitetsbegreb. Uanset kildekritik og andre faginterne kvalitetsnormer er enhver historieskrivning uafvendeligt subjektiv; fortiden unddrager sig objektiv erkendelse. Forfatterne opfordrer faghistorikerne til at se dette i øjnene og erkende, at der ikke kan være noget klart skel mellem historie og digtning. Artiklen knytter sig til en avisdebat i efteråret 1992.

John Christensen, f. 1948, cand.phil. i historie. Oversætter ved EF i Bruxelles. Talrige artikler og debatindlæg i dagspresse og fagtidsskrifter, bl.a. "Take off your spectacles and follow the cross" i *Festskrift til Niels Steensgaard*, 1992.

Henrik Stevnsborg, f. 1948, dr.phil. 1992 på afhandlingen *Politiet 1938–47. Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*. Lektor i retshistorie ved Københavns Universitet.

En række danske universitetsfag har i de senere år gjort sig alvorlige overvejelser om metoder, selvforståelse og værdigrundlag. Eksempelvis har antropologen Kirsten Hastrup rejst det spørgsmål, om rationalitet overhovedet kan sondres fra irrationalitet i forskningsprocessen, og hævdede, at forskeren må digte på det, han/hun – forbløffet – iagttager.¹ Og etnologen Palle O. Christensen har spurgt sig, hvilken vej hans fag bør gå. Han konkluderer, at det må søge tilbage til sin rod, nemlig filosofen Johann Gottfried von Herder fra det 18. århundrede. Etnologen må derfor – med Herder – foretage dén indre sjælerejse, hvor følelse kommer før tanke og indre sprog før ræsonnement.²

Med sin omdiskuterede bog om *Den forbudte retsfølelse* har Peter Højlund, der er jurist, indledt et opgør med en retspositivisme, der alene anerkender empiriske kendsgerninger, og som efter Højlunds mening har ofret al etik i sine

illusoriske bestræbelser på at gøre jureraen videnskabelig.³ Hanne Petersen ved Københavns Universitets juridiske fakultet har ligeledes fastslået, at *værdigrundlaget, virkelighedsanskuelsen, menneskesynet eller verdensbilledet er i færd med at ændre sig, og (at) det stiller alle former for viden – og måske hele videnskabsinstitutionen som sådan – over for en uhørt udfordring*. Selv mener Hanne Petersen, at en juridisk forsker og forfatter bør honorere kvalitetskrav som engagement, emotionalitet, kreativitet og mod. I så fald kunne det færdige produkt snarere end et "håndværk" blive et "kunsthåndværk".⁴

Den tilsvarende diskussion om historie som videnskab kontra kunst har gamle rødder. Kendt er således debatten mellem Povl Bagge og forfatteren Martin A. Hansen. Den sidstnævnte ville sprænge grænserne mellem historie og litteratur. Povl Bagge argumenterede derimod for, at historie – til for-

skel fra kunst – skal *give sand oplysning om det menneskelige livs vilkår og former*.⁵ Povl Bagges synspunkt sejrede hos faghistorikerne, der ikke lod sig anfægte af amatøren. Martin A. Hansen fastholdt dog, at historie er kunst, og at man – i det mindste med hensyn til historieformidlingen – må kassere *den modetro, at den skal være videnskabelig*.⁶ Allerede Kristian Erslev foregreb denne problematik med sin skelnen mellem objektiv historieforskning og subjektiv historieskrivning.⁷ Fagets videnskabelighed har derfor altid hvilet på et gyngende fundament. *Der er, som Kai Hørby har pointeret, ingen historiker der nogensinde klart har kunnet begrunde, hvori det overbevisende i en historisk videnskabelig redegørelse i grunden består*. Kai Hørbys vurdering af arven efter Erslev blev formuleret i Københavns Universitets store jubilæums-historie fra 1980, og i mangt og meget blev historiens historie skrevet hér.⁸ Men fagets status er til stadighed under debat, ikke mindst når det gælder skillelinjen mellem litterær fiktion og videnskabelig sandhed i historien. Mest radikalt anbefalede Hans Hauge i 1990, at de historiske institutter ved universiteterne nedlægges. Hauges inspirationskilde er den amerikanske professor i bevidsthedshistorie Hayden White, for hvem historien ikke er væsensforskellig fra skønlitteraturen, men som dén et fiktivt, retorisk, filosofisk og æstetisk produkt. At kalde en fremstilling for "historievidenskabelig" er blot et raffineret digterisk indholdssignal. Et litterært virkemiddel.⁹

Samme tema blev i efteråret 1992 taget op af en håndfuld historikere, som under en "historikerfejde" i dagspressen – ud fra vidt forskellige udgangspunkter – forkastede traditionelle opfattelser af historiens videnskabelighed og formidling.¹⁰ Inden for det faghistoriske establishment ville nogle om ikke kvæle kritikken, så dog dysse den til ro med velvilje, mens andre med påfaldende il-

terhed søgte at stable inkquisitionens bålbrænde op om fødderne på de formastelige.¹¹ Deraf må man udlede, at debatten er både relevant og påkrævet, og at historien, som det hed i Den jyske Historikers julenummer 1992, igen er "i spil".¹² Man skal da heller ikke lade sig narre af, at "fejden" blev afblæst efter et par uger. Den vil vende tilbage med fornyet styrke, for noget lokalt dansk fænomen er den bestemt ikke.

Tag blot Sverige, hvor professor Christer Winberg i *Historisk Tidskrift* har brugt stærke ord. Han taler om *historiske kamikazepiloter* samt om en ny *selvmordslinie* i svensk historie,¹³ og sigter dermed til artikler i tidligere numre af samme tidsskrift, som ledte læserne ind i det postmoderne univers. Hér møder vi franske fornuftskritikere som Derrida, Ricoeur og Foucault – men til gengæld hverken Objektivitet, Sandhed eller Virkelighed. Hér har alle idoler lurfødder, alt er subjektivt, alt er relativt, og enhver refererer til syvende og sidst til: Sigselv – hvilket selvsagt udelukker muligheden af at betragte historie som en form for videnskab.¹⁴

Debatten om det postmoderne og historien har løbet i det svenske historiske tidsskrift i efterhånden et par år. Tidvis har tonen været aggressiv, injurierende. Ikke desto mindre er debatten et seriøst forsøg på at forholde sig til historieforskningens og historieskrivningens aktuelle situation. Hvor mange dele intuition kan man egentlig tolerere i en historisk fremstilling; og hvor mange elementer kan man acceptere, som ikke direkte er koblet til historikerens grundstof, kilderne, men er rent stemningsskabende, pointillistisk ordmaleri?

Som en udløber af debatten har de svenske dagblade bragt diverse indlæg, blandt andet ét, hvor besættelsestidshistorikeren Alf W. Johansson svinger svøben over traditionalisterne med deres *befængte vetenskapsideal*, der ganske *har utarmat den svenska historie-*

forskningen.¹⁵ Af samme årsag er den aktuelle kæmpeudstilling *Den Svenska Historien* på Historiska Museet og Nordiska Museet i Stockholm lagt an som løsrevne tableauer. De besøgende skal hverken præsenteres for analyser eller forklaringer. De skal selv opleve. Her er meget at lære. Vi må nemlig, som den hovedansvarlige for udstillingen, landsantikvarie Sten Rentzhog, skriver i kataloget, *inse att en historia som alla kan ta till sig, måste vara en kravlös historia*.¹⁶ Og i en ledende artikel i Dagens Nyheter om den folklige men flåsige rikshistoriker Herman Lindqvists ambitiøse tibinds projekt *Historien om Sverige* blev der i efteråret 1992 taget klar afstand fra svenske historikers typiske bindinger til germansk tradition med dennes forkærlighed for de smalle forskningsområder, de svulmende noter og dens modvilje mod det populariserende. Samtidig rostes engelsk tradition for dens evne til at levendegøre og formidle stoffet.¹⁷

Imidlertid er den engelske historie-tradition fuldt så germansk og fuldt så fikseret på Objektivitet, Sandhed og Virkelighed som den svenske – om man skal tro den diskussion, som engelske faghistorikere fører om historiens rolle i det postmoderne samfund, og som eksempelvis ses taget op i *The Times Literary Supplement*, hvor den teorifjendske Gertrude Himmelfarb advarede mod postmodernisternes faglige ”selvmord”.¹⁸ En af de mere provokerende ”selvmordere” er Keith Jenkins, som har skrevet lærebogen *Re-thinking History*.¹⁹ Den burde være obligatorisk læsning for alle faghistorikere. Som sine svenske kolleger har Jenkins hentet inspiration hos de franske filosoffer, ikke mindst Lyotards *La condition postmoderne* fra 1979. Tiden er gået, siger Jenkins, og fortiden væk. Vi kender den kun som et mylder af overleverede tekster. Mere interessant finder han dog den anden historie, den der i bogstaveligste forstand står på hylderne som et

produkt af historiske forfatteres beskæftigelse med fortidens tekster. Også i dette andet, historiografiske, tilfælde drejer det sig om et mylder af tekster. Begge typer tekster kan læses og genlæses på uendeligt mange måder, men den faghistoriske elite har magten til at bestemme i hvilken kontekst, teksterne skal læses. Magt er i det hele taget et nøgleord for postmodernisten Jenkins i hans beskrivelse af denne sære syssel, hvor historikeren sniger sig rundt som en anakronisme i fortiden, mens fortiden er anakronistisk til stede i historikerens præsens. Jenkins ser gerne magtmonopolet brudt, teksternes mangfoldighed og deres indbyrdes ”anderledeshed” anerkendt, og han beken-der sig åbent til både moralsk relativisme og skepsis med hensyn til de overordnede, epistemologiske, teorier om viden.

Når diskussionen nu er blusset op igen herhjemme, er det præcis angsten for det postmoderne, man ser aftegne sig i faghistorikernes defensorat. De færreste historikere vil, direkte adspurgt, insistere ubetinget på forestillinger om Objektivitet, Sandhed og Virkelighed. På den anden side viger de tilbage for at se Subjektivitet, Usandhed og Uvirkelighed på fagets dagsorden, og tager i stedet metode og især kildekritik som garant for videnskabelighed, ja, kildekritikken bliver et mål i sig selv, et forskningsprogram, som skal forhindre den forkætrede udviskning af skellet mellem fiktion og virkelighed.

Den klassiske kildekritik var et barn af sin tid. I modernismens gennembrud, og i hælene på nederlaget i 1864, var der et indlysende behov for en platform, hvorfra historikeren, iført videnskabsmandens respektable kittel, kunne granske især fædrelandets historie med klinisk objektivitet. Ironisk nok blev metoden importeret fra fjenden. Tyskland havde fostret forskere som Barthold Niebuhr, der beskæftigede sig med det gamle Rom, og Leopold von Ranke,

der overførte Niebuhrs metoder på nyere tid; og ifølge disse mestre og deres fremmeste danske elev Kristian Erslev gjaldt det om at fremdrage kilderne og analysere dem med nådesløs stringens for derefter at foretage den afgørende *slutning til virkeligheden*. At rekonstruere fortiden med uangribelig korrekthed – *wie es eigentlich gewesen* – dét var historikerens opgave.²⁰

Disse synspunkter var selvsagt ikke upåvirkede af det positivistiske videnskabsyn og den bagvedliggende liberalistiske ideologi. Set i det lange perspektiv praktiseredes kildekritik imidlertid lige så ihærdigt af de historiker, der havde deres virke, *for* den erslevske kildekritik blev nærmest enerådende.²¹ Det gjaldt eksempelvis Kristian Erslevs gamle lærer, professor Caspar Paludan-Müller.²² I vort århundrede har både historiker og historiematerialister i praksis anvendt den selvsamme kildekritik som positivisterne.²³ Og dét endskønt historikerne almindeligvis vil *forstå*,²⁴ gerne ud fra en konservativ ideologi, mens materialisterne *forklarer*, på socialistisk grundlag.²⁵

Ret beset er kildekritik en negativ manøvre, en dekonstruktion af en fortidig tekstbestand. Al fiktion skæres bort, tilbage bliver en virkelighed, der ikke kan anfægtes, enten fordi den nu er verificerbar, eller fordi den ikke længere på Poppersk vis lader sig falsificere empirisk.²⁶ Men ideen om, at vi med kildekritikken skulle besidde et ædelt sæt værktøj, hvormed enhver historisk virkelighedskonflikt kan håndteres og løses, så vi i det mindste opnår en stadig tilnærmelse til Sandheden, er naturligvis *også* en tidsbunden illusion. For Kristian Erslev og hans samtidige synes det ikke at have været noget større problem at overskue kildebestanden, at foretage den fornødne klassifikation af kilderne samt at graduere deres kildeværdi. Var der tale om samtidige dokumenter eller senere beretninger, og – i

så fald – fra første eller anden hånd? Hvad var deres tendens? Efter en sådan videnskabelig støvsugning lå ikke mindst middelalderens virkelighed tilbage som et næsten tomt billede, et uendeligt landskab af u-viden, hvori der med dagsrejsers afstand knejser isolerede formationer af sandhed. Middelalderen var Slaraffenland for den dygtige og klassisk uddannede historiker, som med det begrænsede antal eksisterende kilder under luppen kunne postulere at den virkelighed, hjertet begærer. Selv kom Erslev siden i tvivl.²⁷

Også *vi* må indse, at virkeligheden – som den menneskelige bevidstheds produkt – altid er så uendelig kompliceret, at den aldrig kan rekonstrueres i en senere bevidsthed. Denne postmoderne erkendelse indebærer ikke, at vi bliver historieløse, men at skellet mellem fakta og fiktion mister sin operationelle gyldighed i historien. Trods alle forsøg på gendrivelse ad logikkens, matematikkens og teknikkens vej, så er og bliver de vilde, intuitive gæt det centrale.²⁸ Ingen fortidig virkelighed er mere virkelig end dén, der findes inde i hovedet på nutidens historiker, og endda er denne idé om virkeligheden højst provisorisk. Den går i opløsning, straks historikeren sætter den på papir, og den genopstår i helt nye former, hver gang historikerens fremstilling passerer gennem en læsers bevidsthed.

Men hvad er så den dybere mening med den virkelighedsproduktion, som forestås af faghistorikerne på vore historiske institutter? Ser man de produkter, som forlader disse virkelighedsfabrikker, så kan de nok så meget opfylde brancheinterne kvalitetsnormer.²⁹ Sandheden indfanger de aldrig, disse drejebøger for fortidige hændelser. Gik man tilbage i tiden for at rekonstruere virkeligheden efter teksten, ville de fortidige aktører stå helt uforstående og nægte at godtage den som *deres*. Fænomenet er kendt fra samtidshistoriske

afhandlinger, hvor historiens aktører selv kan give deres besyv med – og ofte gør det i form af protest.

Et klart eksempel herpå var det postyr, som i kølvandet på ”historikerfejden“ opstod omkring Tage Kaarsteds bog om ministeriernes historie i efterkrigstiden. Ifølge Tage Kaarsted forærede Per Hækkerup ved forhandlinger mellem efteråret 1962 og marts 1963 nordmændene Ekofiskfeltet, fordi han var ”indisponeret”.³⁰ Denne historie blev indigneret afvist af andre, bl.a. tidligere energiminister Poul Nielson,³¹ hvorefter en anmelder spørger, om samtidshistorie er en afart af journalistikken.³² Moralen er, at selv den mest omhyggelige kildekritik alligevel ikke skærmer mod angreb for opspind.³³

Det burde egentlig heller ikke undre. For al historie er et væv af på den ene side dokumenterede facts og på den anden side selvbærende fiktion, som den historiske videnskab nødig lægger navn til. Hertil kommer en implicit eller eksPLICIT analyse. Og det er netop dette sidste led, altså den personlige synsvinkel, der er altafgørende. Historikeren henter jo just dét i fortidens tekster, som han/hun med egne argumenter og egen logik vil promovere som *sin* version af fortiden, anno 1993. Netop i kraft af sin fortidighed unddrager fortiden sig enhver empirisk iagttagelse. Hvad vi har for vore øjne, er hverken begivenheder eller personer, men én stor palimpsest, hvor vi ustandselig afskraber skriften for at rette, slette, tilføje og omskrive – ikke for at rekonstruere fortiden, men for at skabe den i vort eget billede. Den postmoderne historiker tror hverken, at kendsgerningerne taler for sig selv, eller at der findes en objektiv virkelighed, som kun venter på at blive dechifreret. De tre fænomener – Sandhed, Objektivitet og Virkelighed – fører ikke en afventende tilværelse, blot en anelse parallelforskuet for vores utrættelige forsøg på at etablere dem.

Vi kan lide det eller ej, men historikerens helhedssyn vil altid foregribe udvælgelsen, behandlingen og vægtningen af fortidens tekster. Historikeren kommer med andre ord før historien. Alle historikere har et budskab. Blandt knebene til at fremføre dette budskab hører den autoriserede kildekritik, guirlander af intimiderende fodnoter samt en naiv realisme.

Genrebetegnelser er imidlertid uden egentlig mening. Blandingsforholdet mellem fiktion og virkelighed kan alligevel aldrig udledes af en sådan varedklaration. Om vi bruger etiketter som historisk afhandling, historisk roman, doku-drama eller slet og ret: roman, har kun betydning som en markering af forfatterens indplacering i det komplicerede teksthierarki, hvoraf vi aflæser *både* tekstens markeds- og medievardi og forfatterens faglige og sociale status. Der er forfattere, som angler efter en bestemt etiket – som andre helst var foruden. Man fristes til at spørge: Hvorfor er en Thorkild Hansen ikke historiker? Fordi hans fire store historiske værker ikke er annoterede, fordi de solgte *for* godt, eller fordi han ikke var cand.mag. i historie?³⁴ Af ham havde man ellers gerne set en stor, tibinds ”Historien om Danmark“, i stil med Herman Lindqvists projekt.

Og hvorfor er Erik Kjersgaards fremstilling af besættelsen faghistorie – når nu forfatteren udtrykkelig bekender, at han uden videre har inddraget Sigselv som kilde?³⁵ Spørgsmålene er nytteløse. Og det er lige så nytteløst at spørge, om forfatteren Ib Michaels igangværende projekt er litterært eller historisk. For med *Vanillepigen* (1991) og *Den tolvte rytter* (1993), de to foreløbig udkomne bind af en planlagt slægtstrilogi, har Ib Michael befæstet sin position blandt de danske forfattere, der med størst behændighed formår at sammendigte tekster, så der opstår ét autentisk bevidsthedsrum hinsides fakta og fiktion.

Historien går gennem det enkelte menneske, har samme Ib Michael programmatisk erklæret.³⁶ Han har ret – ikke mindst set i lyset af den tyske *Historikerstreit* midt i 1980'erne, hvor subjektivismen og relativismen i historien blev sat på spidsen. Under dette voldsomme opgør, hvor en nykonservativ kontinuitetstolkning af Tysklands historie forsøgte at placere de nazistiske uhyrligheder hinsides den tyske "normalitet", fik historikerens ærinde en åbenbar eksistentiel dimension i hele den offentlige og politiske debat.³⁷ Den tyske *Historikerstreit* viser, at videnskabelighed ikke automatisk sætter værn omkring det sunde og civiliserede samfund og gør livet surt for totalitære demagoger. Det er således helt forfejlet, når der i kritikken af de postmoderne historikere tydeligvis indgår en frygt for, at menneskesindets mørkeste sider får frit løb i takt med, at de klassiske metoder og den klassiske kildekritik forkastes. Selv vor tids mest afskyelige regimer er blevet legitimeret af lærde faghistorikere, som med netop disse klassiske redskaber har formået at præsentere deres teorier og resultater som sande, objektive og virkelighedstro.³⁸

Den postmoderne historiker véd, at historien er den enkeltes ansvar.

Noter

1. Kirsten Hastrup: *Det antropologiske projekt – om forbløffelse*, 1992.
2. Palle O. Christiansen: Fornuft og fornemelse. Feudale bønders liv og den etnologiske beskrivelse, *Dugnad* 18, 1992, s. 3–26. Bemærk også interessen for Herder i Uffe Østergård: *Europas Ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*, 1992, især s. 84–90.
3. Peter Højlund: *Den forbudte retsfølelse. Om lov og moral*, 1992.
4. Hanne Petersen: Fra retsrealisme til nynormativister. Kvalitetskrav til retsdogmatisk forskning, *Regulering og styring 3 – et bidrag til den juridiske forskeruddannelse*, red. Ellen Margrethe Basse og Vi-beke Jensen, 1992, s. 85–86.

5. Povl Bagge: Om historieforskningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kristian Erslevs skrift "Historieskrivning", *Historisk Tidsskrift* 10. rk. 5, 1939–1941, s. 361. Vor fremhævelse. Se desuden Mogens Rüdiger: *Povl Bagges historiebegreb*, 1984.
6. Martin A. Hansen: *Af Folkets Danmarks-historie*, 1957, s. 11.
7. Kristian Erslev: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle kapitler af historiens teori*, 1911 (genudg. 1978), især s. 52–58.
8. Kai Hørby: *Historie, Københavns Universitet 1479–1979* 10, *Det filosofiske Fakultet* 3, red. Povl Johs. Jensen, 1980, s. 391. Centrale traditionskritiske bidrag fra 1970'erne er bl.a. Bernard Eric Jensen: Et bidrag til revisionen af metodelærens grundlag, *Historisk Tidsskrift* 76, 1976, s. 113–148; Inga Floto: Problematiseringen af objektiviteten: Historieskrivningen og den dokumentariske roman, *Historisk Tidsskrift* 78, 1978, s. 113–137; og samme: Traditionskritik, *Historisk Tidsskrift* 79, 1979, s. 358–371; for så vidt angår traditionskritikken efter 1980, se f.eks. Mogens Rüdiger: Paradigmetori og traditionskritik, *Historisk Tidsskrift* 83, 1983, s. 119–135; Bo Elbrønd-Bek: Om den historiske roman, *Historie. Jyske samlinger* ny rk. 14, 1983, s. 651–667; og Palle O. Christiansen: Konstruktion og konsumtion af fortiden. Refleksioner omkring Le Roy Ladurie's Montaillou, *Fortid og Nutid* 34, 1987, s. 285–303.
9. Hans Hauge: Historiens vendinger, *Den jyske Historiker* 50, 1990, s. 9–27. Samme nummer af tidsskriftet indeholder en række yderligere traditionskritiske bidrag under temaet *Findes historien – virkelig?*; jf. Hans Hauge: Bøgh og Mørch. Rigtige historikere er ikke metahistorikere, *Den jyske Historiker*, ekstrarummer december 1990, s. 18–19. Se desuden Kai Aalbæk-Nielsen: *I tidens fylde. Et opgør med Historien*, 1989; John Christensen: Bøger fra en tasmørketid, *Siden Saxo* 7:1, 1990, s. 21–27; og samme: Historiens onde ånd, *Siden Saxo* 8:1, 1991, s. 3–6. Mere traditionelle synspunkter blev forfægtet af Søren Mørch: "... et synspunkt som Whites – ...", *Den jyske Historiker* 50, 1990, s. 117–119; Henrik S. Nissen: I tidens fylde, *Historisk Tidsskrift* 89, 1989, s. 425–431; Anders Bøgh: Et semi(idi)otisk indlæg. Hans Huges historie, *Den jyske Historiker* 51–52, 1990, s. 188–189; samme: Basta. Flere indvendinger mod Hans Huges indvendinger, *Den jyske Historiker* 56, 1991, s. 134–136; og Jan Pedersen: Metahistory, *Historisk Tidsskrift* 91, 1991, s. 526–534.

10. Bent Blüdnikow: Generations-opgør, *Weekendavisen* 25.9.-1.10.1992; samme i *Weekendavisen* 9.-15.10.1992; Birgitte Possing, Lotte Hedeager og Henrik Stevnsborg i *Weekendavisen* 16.-22.10.1992; John Christensen og Henrik Stevnsborg: Historiens Historie, *Informations kronik* 2.9.1992; samme: Musa, fortæl mig om manden, *Informations kronik* 17.1.1993. Særligt om formidlingsaspektet, se Axel Bolvig: Hybridhistorie, *Historisk Tidsskrift* 91, 1991, s. 211-218; og Claus Bryld: Fra A.D. Jørgensen til Erik Balling. Om nødvendigheden af at gen-tænke, hvad en historiker er, *Historisk Tidsskrift* 92, 1992, s. 372-386.
11. Órn Ólafsson i *Information* 26.-27.9.1992; Tage Kaarsted, Inga Floto, Kim Jacobus Paulsen, Benito Scocozza og Jens Erik Skydsgaard i *Weekendavisen* 2.-8.10.1992; Jan Bo Hansen i *Weekendavisen* 9.-15.10.1992; Steffen Heiberg, Jens Rahbek og Henrik S. Nissen i *Weekendavisen* 16.-22.10.1992; Therkel Stræde i *Information* 23.10.1992; Jørgen Vogelius i *Information* 27.1.1993.
12. *Den jyske Historiker*, ekstranummer december 1992.
13. Christer Winberg: Historiska kamikazepiloter, *Historisk Tidsskrift*, 1992, s. 366-368.
14. Især Tomas Jomter: Förklarar vi då vi förklarar?, *sst.*, s. 77-94. Af relevante arbejder af de nævnte - særdeles produktive - franske filosoffer kan peges på: Jacques Derrida: *L'écriture de la différence*, Paris 1967; Paul Ricoeur: *Le conflit des interprétations*, Paris 1969; og Michel Foucault: *L'archéologie du savoir*, Paris 1969.
15. Alf W. Johansson: Historievetenskapsens diskreta skam, *Dagens Nyheter* 24.3.1993.
16. Sten Rentzhog: Förord. Äventyret Den Svenska Historien, i Herman Lindqvist: *En vandring genom Den Svenska Historien*, Stockholm og Östersund 1993, s. 4.
17. *Dagens Nyheter*, 14.10.1992.
18. Gertrude Himmelfarb: Telling it as you like it. Post-modernist history and the flight from fact, *TLS* 16.10.1992, s. 12-15.
19. Keith Jenkins: *Re-thinking History*, London 1991.
20. Kr. Erslev: *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier*, 2. udg. 1926, kap. 3.
21. Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition. Studier i dansk historievidenskabs forudsætninger og normer*, 1981, især s. 24 og s. 399.
22. Kai Hørby: Historie (se note 8), s. 421-426.
23. Manniche: *Den radikale historikertradition* (se note 21), s. 394-399.
24. Om hermeneutisk historieforskning, se f.eks. Margit Hurup Nielsen: R.G. Collingwoods historiefilosofi, *Historisk Tidsskrift* 83, 1983, s. 104-118.
25. Om materialistisk historieforskning, se f.eks. Niels Finn Christiansen: Den marxistiske historieopfattelse. En introduktion, *Historisk Tidsskrift* 12. rk. 6, 1972-1973, s. 535-550; eller Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen: Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab, *Fortid og Nutid* 26, 1976, s. 516-534.
26. Karl Popper: *Logik der Forschung*, Wien 1934. 4. omarbejdede og ændrede udg. Tübingen 1971. Bemærk, at Ole Feldbæk i sin opposition mod Thorkild Kjærgaards meget omtalte disputats fra 1991 netop bebrejder præses, at han verificerer og ikke falsificerer, se *Historisk Tidsskrift* 92, 1992, især s. 116.
27. Se f.eks. Leo Tandrup: *Ravn. En beretning om Kristian Erslevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver og om hans syn på historien og dens værdi indtil 1912*, 2. 1979, især s. 350-355.
28. Popper: *Logik* (se note 26), kap. 2.
29. Om intersubjektivitet, se f.eks. Henrik S. Nissen: Slutning fra virkelighed, *Historisk Tidsskrift* 75, 1975, s. 59-76.
30. Tage Kaarsted: *De danske ministerier 1953-1972*, 1992, s. 256.
31. "Drukhistorie om Hækkerup er ikke sand", *Ekstrabladet* 31.10.1992.
32. Erik Meier Carlsen: Bag de tykke mure, *Det fri Aktuelt* 2.11.1992. Jf. Victor Andreasen: En upålidelig samtidshistoriker, *Ekstrabladet* 15.11.1992.
33. Af andre eksempler kan nævnes kritikken af Aage Trommer (en oversigt giver Carl-Axel Gemzell: Jernbanesabotagen, *Historisk Tidsskrift* 74, 1974, s. 488); af Ditlev Tamm (f.eks. Frode Jakobsen og Ole Knutzen: Opgør om retsopgøret i 1945, *Historie. Jyske Samlinger* ny rk. 15, 1985, s. 565-584); og af Henrik Stevnsborg (f.eks. Elias Bredsdorff: Dansk politisk kvalitet, *Informations kronik* 2.2.1992; og Erling Andresen: Om dansk-tysk politisamarbejde under besættelsen, *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskab* 1992, s. 148-150).
34. Mikael Jalving: Thorkild Hansens historiesyn, *Fortid og Nutid* 1993, s. 3-9.
35. Erik Kjersgaard: *Besættelsen 1940-45* 1, *Lysene slukkes*, 1980; 2, *Freden forberedes*, 1981. Se forordet til bind 1.
36. Interview med Karen Syberg i *Information* 2.4.1993.
37. Se f.eks. *Historikerstreit. Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung*, München 1987; og *Probing the Limits of*

J. Christensen og H. Stevnsborg

Representation. Nazism and the "Final Solution", red. Saul Friedlander, Cambridge og London 1992.

38. Et eksempel er *Festgabe für Heinrich*

Himmler, 1941, hvori bl.a. en af gigantterne i tysk retshistorie, Karl August Eckhardt, bidrager med en helt "objektiv" afhandling, og ikke en politisk.